

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»**

ОРЛОВА КАТЕРИНА ЄВГЕНІВНА

УДК 334.72.021:67.03]:339.137]](043.3)

**МЕХАНІЗМ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ДОБУВНОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ ДО ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі економіки підприємства Житомирського державного технологічного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Данилко Валерій Кирилович,
Житомирський державний технологічний
університет,
завідувач кафедри економіки підприємства

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Гросул Вікторія Анатоліївна,
Харківський державний університет
харчування та торгівлі,
завідувач кафедри економіки та управління

кандидат економічних наук
Шатілова Олена Володимирівна,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
доцент кафедри менеджменту

Захист відбудеться «08» червня 2016 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.002.23 у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут» за адресою: 03056, м. Київ, просп. Перемоги, 37, корп. 7, ауд. 41-б.

З дисертацією можна ознайомитися у Науково-технічній бібліотеці ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» за адресою: 03056, м. Київ, просп. Перемоги, 37.

Автореферат розіслано «05» травня 2016 року.

В. о. ученого секретаря
спеціалізованої вченої ради,
д.е.н., професор

В. М. Марченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Зовнішнє середовище вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності характеризується високим рівнем турбулентності та невизначеності, що обумовлює необхідність забезпечення відповідної реакції підприємств на вплив екстернальних факторів. Ускладнення та високий динамізм факторів як глобального (світового), так і національного характеру зумовлюють доцільність удосконалення системи управління підприємством з точки зору забезпечення його конкурентоспроможності та стійкості. Водночас, одним з визначальних чинників конкурентоспроможності підприємства є його здатність до адаптації до зовнішнього середовища. Необхідність обґрунтування та практичної реалізації процесів пристосування суб'єктів підприємницької діяльності потребує вдосконалення механізму їх адаптації.

Особливо актуальним є завдання удосконалення механізму адаптації для підприємств добувної промисловості, оскільки вони формують вагому частку економічного потенціалу країни, але в результаті несприятливого впливу факторів динамічного зовнішнього середовища характеризуються порушенням стійкості діяльності та зниженням рівня конкурентоспроможності підприємства.

Теоретико-методологічні основи адаптації підприємств як відкритих соціально-економічних систем знайшли своє відображення у роботах Р. Акоффа, С. Б. Алексєєва, І. Ансоффа, Н. В. Білошкурської, В. М. Гончарова, В. А. Гросул, В. Т. Денисова, О. М. Колодіної, С. А. Кравченко, Є. Ю. Кузькіна, А. О. Мельник, Л. В. Соколової, В. П. Стасюка, О. С. Телетова, Л. Г. Шемаєвої та ін. Вивченню функціонування підприємств за умов нестабільного зовнішнього середовища присвячено роботи таких науковців, як У. Бріджес, О. В. В'ялець, С. В. Войтко, О. А. Гавриш, В. В. Глушцевський, Т. В. Гринько, В. К. Губенко, В. К. Данилко, Л. Є. Довгань, С. Я. Єлецьких, О. В. Зозульов, М. В. Калінчик, П. К. Канінський, І. М. Кирчата, А. Ф. Крюков, С. В. Кудлаєнко, В. Р. Кучеренко, П. М. Макаренко, А. В. Овечко, О. О. Петренко, І. В. Смолін, І. В. Сорокіна, Д. М. Стеченко, В. Ф. Стукач, О. М. Тищенко, О. В. Шатілова, Н. В. Янченко, В. М. Ячменьова та ін.

Аналіз наукових праць показав, що низка питань залишається недостатньою мірою висвітленою та актуалізує дослідження у сфері адаптації. Зокрема, потребують подальшого розвитку теоретичні підходи та реалізація прикладних рекомендацій щодо удосконалення механізму адаптації підприємств добувної промисловості; наукові засади оцінювання нестабільності середовища та стану адаптивності підприємства як основи вибору раціонального типу адаптації суб'єкта підприємницької діяльності; особливості використання інструментарію адаптації підприємства в процесі його функціонування. Зазначені проблеми обумовлюють актуальність теми наукового дослідження, постановку мети та завдань дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконано згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри економіки підприємства Житомирського державного технологічного університету за темою: «Методологія прийняття господарських рішень за умов адаптації підприємств добувної промисловості до мінливого зовнішнього середовища»

(№ ДР 0113U005919), у рамках якої автором особисто проведено аналіз ключових факторів зовнішнього середовища підприємств добувної промисловості, а також запропоновано теоретичні та методичні положення удосконалення механізму адаптації підприємств добувної промисловості до зовнішнього середовища.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є поглиблення теоретико-методичних положень і розроблення практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення механізму адаптації підприємств добувної промисловості до зовнішнього середовища.

Відповідно до мети у роботі поставлено наступні завдання:

- розкрити сутність та роль адаптації у виробничо-комерційній діяльності промислового підприємства;
- визначити структуру механізму адаптації підприємства до зовнішнього середовища;
- розвинути науково-методичні положення аналізу зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства, як складової механізму адаптації;
- визначити особливості діяльності підприємств добувної промисловості у контексті забезпечення їх адаптації;
- здійснити діагностику зовнішнього середовища діяльності добувних підприємств;
- провести аналітичне оцінювання стану адаптивності підприємств добувної промисловості на основі індикативного методу;
- запропонувати організаційно-методичне забезпечення механізму адаптації підприємств добувної промисловості до зовнішнього середовища;
- визначити тип адаптації підприємств добувної промисловості та на цій основі запропонувати відповідні заходи;
- обґрунтувати заходи щодо забезпечення цільового стану адаптивності підприємств до зовнішнього середовища.

Об'єктом дослідження є адаптація промислових підприємств до умов динамічного зовнішнього середовища.

Предметом дослідження є теоретичні, науково-методичні положення та прикладні рекомендації щодо вдосконалення механізму адаптації підприємств добувної промисловості до умов зовнішнього середовища.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає сукупність спеціальних та загальнонаукових методів і прийомів наукового пізнання. Зокрема, для досягнення визначеної мети та вирішення поставлених завдань використано наступні методи: діалектичний, логічний, метод аналогій, узагальнення, наукової абстракції, порівняльний аналіз – для вивчення та узагальнення теоретико-методичних засад адаптації підприємства (п. 1.1, 1.2, 1.3); економіко-статистичного аналізу – для ідентифікації тенденцій розвитку підприємств добувної промисловості (п. 2.1) та для визначення узгодженості експертних оцінок (п. 2.2, 2.3); опитування – для характеристики факторів зовнішнього середовища підприємств добувної промисловості (п. 2.2); системний підхід – для обґрунтування системи показників оцінювання стану адаптивності промислових підприємств (п. 2.3); експертний метод – при визначенні впливу груп показників на стан адаптивності підприємств (п. 2.3);

нормалізації – при оцінюванні стану адаптивності підприємства (п. 2.3); метод логічного узагальнення – для обґрунтування рекомендацій щодо формування організаційно-методичного забезпечення механізму адаптації підприємств добувної промисловості до зовнішнього середовища (п. 3.1); синтезу та графічний метод – при формуванні матричного методу обґрунтування типу адаптації підприємства (п. 3.2); кореляційного аналізу – при ідентифікації основних факторів впливу на стан адаптивності підприємства (п. 3.3).

Інформаційною базою дослідження стали закони та нормативно-правові акти України та інших держав, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних дослідників, фінансова та статистична звітність підприємств добувної промисловості, дані Державної служби статистики України, Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України, Головного управління статистики в Житомирській області, Світового банку, Міжнародної фінансової корпорації, ресурси мережі Інтернет. У процесі дослідження використано засоби програмного забезпечення (Statistica, MS Excel).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретико-методичних положень удосконалення механізму адаптації підприємств добувної промисловості до зовнішнього середовища.

Основні положення наукової новизни полягають у наступному:

удосконалено:

- наукове забезпечення формування механізму адаптації підприємств добувної промисловості до умов зовнішнього середовища, яке, на відміну від існуючого, передбачає уточнення функцій, принципів, підходів до його реалізації, а також доповнення інформаційно-аналітичним і методичним інструментарієм (оцінювання стану нестабільності середовища, стану адаптивності підприємства, обґрунтування типу адаптації), що надає можливість запобігти деструктивному впливу чинників зовнішнього середовища на показники діяльності підприємства;

- науково-методичні положення оцінювання стану адаптивності підприємств добувної промисловості, які, на відміну від усталених, базуються на системному підході, методі групування показників за основними сферами діяльності підприємства, методах нормалізації, експертного та інтегрального оцінювання, що надає можливість виявити здатність підприємства до впровадження перетворень з метою пристосування до умов зовнішнього середовища;

- методичний підхід до оцінювання стану нестабільності зовнішнього середовища шляхом удосконалення перцептивного показника Р. Дункана, який, на відміну від наявного, передбачає декомпозицію груп факторів зовнішнього середовища (політичні, економічні, соціальні, технологічні, ринкові), виокремлення та оцінювання їх характеристик і зведення отриманих оцінок до єдиної співставної шкали, що надає можливість отримати інтегральну оцінку зовнішнього середовища для потреб обґрунтування управлінських рішень;

- наукові засади процесу вибору типу адаптації підприємства до зовнішнього середовища, який, на відміну від існуючих, базується на використанні матричного методу аналізу співвідношення рівня нестабільності середовища та стану адаптивності підприємства, що надає можливість виявити необхідний тип адаптації

(активна, помірно активна, превентивна, компенсаційна, пасивна) та сформувати на цій основі комплекс заходів для адаптації підприємства до умов зовнішнього середовища;

- порядок формування системи цільових показників забезпечення адаптивності, який, на відміну від наявного, передбачає використання діаграм розсіювання, графічного та матричного методів, що надає можливість визначити комплекс заходів управлінського впливу щодо досягнення цільового стану адаптивності підприємства;

дістали подальшого розвитку:

- економічна сутність поняття «адаптація», яке, на відміну від відомих, доповнено її цільовим спрямуванням та необхідністю реалізації на всіх рівнях управління підприємством;

- теоретичні положення адаптації, які доповнено принципами (еволюційність, поєднання адміністративного та партисипативного підходів в управлінні, соціальна орієнтованість), функціями (практично-дієва, оптимізаційна, стабілізаційна), підходами (емерджентний, цільовий) та інструментарієм адаптації (організаційний та економічний), що надало можливість сформувати підґрунтя для вдосконалення механізму адаптації підприємств добувної промисловості.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення та реалізації механізму адаптації підприємств добувної промисловості, оцінювання характеристик зовнішнього та внутрішнього середовищ у процесі адаптації, що забезпечить стійкість їх функціонування за умов нестабільного зовнішнього середовища.

Методичні рекомендації щодо оцінювання стану нестабільності зовнішнього середовища функціонування впроваджені у практичну діяльність ПАТ «Коростишівський кар'єр» (довідка № 20 від 16.01.2015 р.). Наукові положення роботи щодо оцінювання стану адаптивності підприємства впроваджено у практичну діяльність ТДВ «Коростенський щебзавод» (довідка № 201 від 20.01.2015 р.). Практичні рекомендації щодо формування організаційно-економічного механізму адаптації підприємства до умов зовнішнього середовища використовуються у процесі управління ПАТ «Коростенський кар'єр» (довідка № 35 від 11.03.2015 р.).

Окремі результати дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Житомирського державного технологічного університету при викладанні дисциплін «Економіка підприємства», «Економічна діагностика», «Система показників в економіці», «Потенціал та розвиток підприємства» та «Управління потенціалом підприємства» під час підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр», «спеціаліст» і «магістр» (довідка № 44-45/221 від 03.03.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням, в якому викладено авторський підхід до вирішення актуального наукового завдання вдосконалення механізму адаптації підприємств до умов нестабільного зовнішнього середовища. Одержані наукові результати, висновки та пропозиції автора є особистими здобутками, їх опубліковано в наукових фахових виданнях України, виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах, та

виданнях іноземних держав. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті розробки, що належать особисто автору.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформаційні процеси в економіці держави та регіонів» (м. Запоріжжя, 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка підприємства: теорія та практика» (м. Київ, 2012 р.); VIII Науково-практичній конференції «Новини наукової ідеї – 2012» (м. Прага, Чеська Республіка, 2012 р.); I Всеросійській науково-практичній конференції «Современное состояние экономики России и экономический механизм инновационного развития» (м. Тверь, Російська Федерація, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Ефективні механізми інноваційно-технологічного розвитку сучасного суспільства» (м. Житомир, 2012 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Устойчивое развитие экономики: состояние, проблемы, перспективы» (м. Пінськ, Республіка Білорусь, 2013 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика забезпечення ефективного розвитку суб'єктів ринку» (м. Полтава, 2013 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Формування ефективної моделі розвитку підприємств» (м. Житомир, 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній on-line конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченій Дню науки (м. Житомир, 2014 р.); All Ukrainian Scientific and Practical Conference «Current Trends in Young Scientists' Researches» (м. Житомир, 2014 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості формування ефективної інновативно-інвестиційної моделі розвитку підприємства в сучасних умовах господарювання» (м. Житомир, 2014 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у 28 наукових працях загальним обсягом 10,65 друк. арк. (з них 10,46 друк. арк. належать особисто автору), серед яких 9 статей у фахових виданнях, 5 статей в іноземних виданнях та у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, 3 статті у інших виданнях та 11 матеріалів конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 276 сторінок, зокрема основний зміст роботи викладено на 187 сторінках друкованого тексту. Робота містить 32 таблиці (з них 3 повністю займають площу сторінки), 33 рисунки (з них 3 повністю займають площу сторінки), 18 додатків на 62 сторінках, список використаних джерел налічує 208 найменувань на 21 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету та завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, охарактеризовано наукову новизну, висвітлено практичне значення роботи, наведено дані щодо апробації отриманих результатів.

У першому розділі «**Теоретико-методичні основи формування механізму адаптації промислового підприємства**» досліджено етапи розвитку взаємодії суб'єктів економічних відносин з факторами зовнішнього середовища, генезис

теорії адаптації, розкрито сутність поняття «адаптація підприємства», проведено класифікацію видових проявів адаптації, визначено структуру механізму адаптації підприємства до зовнішнього середовища, проаналізовано методичні підходи до оцінювання зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства як складових механізму адаптації.

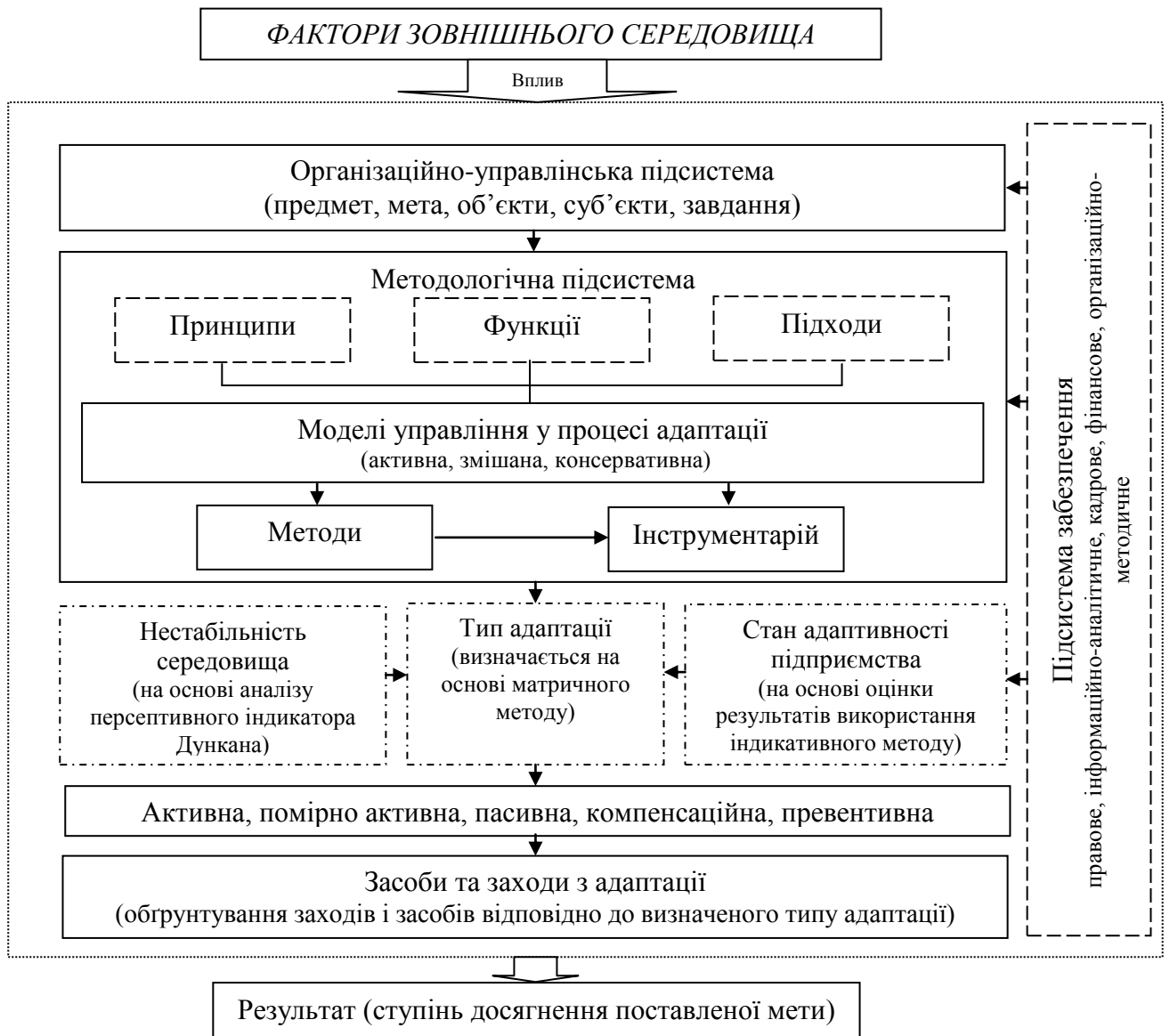
На підставі проведеного ретроспективного аналізу з'ясовано, що розвиток теорії адаптації обумовлений впливом ключових детермінант, притаманних відповідному історичному етапу. На основі дослідження наукової літератури виявлено, що наразі сформовано три ключові підходи у теорії адаптації, а саме системний, процесний та цільовий. На підставі інтеграції зазначених підходів запропоновано авторське визначення адаптації як процесу пристосування підприємства до зовнішніх нестабільних умов, що передбачає зміни у структурі підприємства, системі його загального та функціонального управління та забезпечує стійкість функціонування і розвитку соціально-економічної системи у довгостроковій перспективі.

Комплексне дослідження наукових підходів до класифікації видових проявів адаптації надало змогу провести систематизацію існуючих і визначити нові класифікаційні ознаки. Зокрема, на сьогодні такими класифікаційними ознаками є: характер змін, що вносяться (активна, пасивна, превентивна, компенсаційна); характер зміни параметрів системи (параметрична, структурна, алгоритмічна, ресурсна, комбінована); часова характеристика (стратегічна, тактична, оперативна; постійна, циклічна, періодична, одномоментна; довгострокова, короткострокова); об'єкт (комплексна, локальна; економічна, управлінська, організаційно-правова, соціально-трудова, техніко-технологічна); фактори зовнішнього середовища (адаптація до нововведень, до зміни кон'юнктури ринку, до соціально-культурних і політико-правових умов); спосіб дії (спеціалізована, універсальна; статична, динамічна; інтенсивна, екстенсивна, інтегрована); витратна (капіталомістка, не капіталомістка; затратна, прибуткова) та результатна (спрямована на розвиток, на виживання; конструктивна, деструктивна; з економічним ефектом, без ефекту) характеристики. До ідентифікованих автором нових класифікаційних ознак належать характер дій суб'єктів прийняття рішень (рефлексивна, рефлексорна) та основна цільова спрямованість (інтенційна, супутня).

На підставі проведених досліджень існуючих наукових поглядів виявлено, що під механізмом адаптації слід розуміти цілісну та комплексну систему принципів, функцій, засобів, методів, інструментів і моделей управління, що забезпечують і координують процеси взаємодії підприємства із зовнішнім нестабільним середовищем. Для вирішення завдання структуризації механізму адаптації на основі застосування методу компонентного аналізу досліджено основні його елементи, а саме: об'єкт, предмет, суб'єкти, мета, завдання, принципи, функції, підсистема забезпечення, методи, інструменти, моделі управління. Виявлено, що існуюча структура механізму потребує удосконалення у частині уточнення принципів, функцій та підходів, на яких базується функціонування механізму адаптації, а також доповнення її компонентами методичного інструментарію (рис. 1).

З'ясовано, що основоположними засадами механізму адаптації підприємства є

принципи його формування. Систематизація науково-методичних підходів надала можливість узагальнити принципи формування механізму адаптації та доповнити їх з огляду на зміну умов господарювання суб'єктів підприємницької діяльності такими: еволюційності (як здатності підприємства видозмінюватися у процесі функціонування відповідно до динамізму факторів зовнішнього середовища), поєднання адміністративного та партисипативного підходів в управлінні (як доцільності залучення широкого кола спеціалістів підприємства у процесі розробки та реалізації адаптаційних заходів) та соціальної орієнтованості (як необхідності врахування у процесі адаптації не тільки економічних показників, а й соціального розвитку персоналу підприємства).

— — — — — існуючі елементи механізму; - - - - - доповнені (уточнені) автором елементи механізму;
- - - - - запропоновані автором елементи механізму

Рис. 1. Механізм адаптації підприємства до зовнішнього середовища

Визначено, що серед існуючих функцій механізму адаптації доцільно додатково враховувати наступні: практично-дієву, що забезпечує розробку та реалізацію конкретних заходів щодо пристосування підприємства до умов

зовнішнього середовища, підвищення рівня його адаптивності; оптимізаційну, яка спрямована на мінімізацію втрат та ризиків підприємства внаслідок флуктуацій факторів зовнішнього середовища, а також на забезпечення раціонального та ефективного використання наявних ресурсів у процесі реалізації механізму адаптації суб'єкта підприємницької діяльності; стабілізаційну, що полягає у згладжуванні нестійких ситуацій, нівелюванні негативного впливу факторів зовнішнього середовища внаслідок зростання рівня турбулентності. На підставі проведеного змістовного аналізу визначено, що формування механізму адаптації в сучасних умовах доцільно здійснювати на основі сукупності підходів, існуючий перелік яких запропоновано доповнити емерджентним (який враховує, що підприємство у процесі адаптації виступає складною системою, що є носієм нових властивостей та якостей, не характерних для її окремих складових) і цільовим (який передбачає відповідність процесів адаптації підприємства поставленим цілям діяльності підприємства та визначення цілеспрямованості управлінських рішень).

Ідентифікована структура механізму адаптації формує підґрунтя для забезпечення ефективності управлінських рішень у процесі пристосування діяльності підприємства до вимог середовища.

Застосування процесного підходу надало можливість ідентифікувати та надати змістовну характеристику послідовності етапів реалізації адаптації, а саме: аналізу зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства, оцінюванню стану адаптивності підприємства, вибору типу та інструментів адаптації, впровадженню, контролю та оцінюванню ефективності розроблених заходів. Виявлено, що обґрунтування типу адаптації підприємства доцільно здійснювати з урахуванням характеристик зовнішнього (стан нестабільності) та внутрішнього (стан адаптивності підприємства) середовищ.

На підставі проведеного аналізу виявлено, що адаптація підприємства за своєю сутністю є процесом його пристосування, який визначається впливом зовнішнього середовища та внутрішніми можливостями до впровадження адаптаційних змін. Невід'ємними елементами функціонування механізму адаптації є дослідження зовнішнього середовища, між характеристиками якого та станом підприємства існує сильний каузальний зв'язок, а також оцінювання внутрішнього середовища, стан якого визначає можливості підприємства у сфері адаптації.

Дослідження наукових праць надало можливість визначити, що під зовнішнім середовищем підприємства розуміється сукупність факторів прямої та непрямої дії, що впливають на підприємство у процесі його функціонування. З'ясовано, що основні групи факторів зовнішнього середовища є наступними: політичні, економічні, соціальні, технологічні та ринкові. На основі процесного підходу визначено послідовність проведення аналізу зовнішнього середовища, що передбачає визначення мети, завдань аналізу, суб'єктів його проведення та часових меж, безпосередньо дослідження факторів за допомогою процедур аналізу, а також формулювання висновків і пропозицій.

Доведено, що оцінювання внутрішнього середовища слід проводити за двома напрямками: 1) стан внутрішнього середовища; 2) можливості підприємства до впровадження адаптаційних змін, тобто стан його адаптивності. Оцінювання стану

внутрішнього середовища передбачає формування відповідного аналітичного інструментарію. Запропоновано використання наступного аналітичного інструментарію: «золоте правило економіки підприємства», показник стабільного зростання М. Портера, інтегральний показник фінансового стану, моделі діагностики ймовірності банкрутства.

На підставі аналізу наукових досліджень визначено сутність адаптивності підприємства, як комплексної характеристики спроможності підприємства до реакції на флуктуації факторів зовнішнього середовища. З'ясовано, що існуючі підходи до оцінювання стану адаптивності ґрунтуються на використанні системи здебільшого фінансових показників, що інтегровані у комплексний індикатор спроможності підприємства до реагування на дію чинників зовнішнього середовища. Такий підхід обмежує можливості комплексного врахування інших компонентів діяльності підприємства та обумовлює доцільність удосконалення методичних засад оцінювання стану його адаптивності.

З метою реалізації поставленого завдання та на основі узагальнення існуючого методичного інструментарію виявлено, що індикативний метод оцінювання надає можливість сформувати інформаційний базис для прийняття управлінських рішень та врахувати всю сукупність кількісних і якісних факторів. Ідентифіковано наступні етапи використання індикативного методу оцінювання стану адаптивності підприємства: встановлення ключових груп показників; вибір показників у межах кожної групи; встановлення фактичних значень показників; нормалізація значень розрахованих показників; визначення коефіцієнтів вагомості; розрахунок групових показників; визначення індексу адаптивності та інтерпретація отриманих значень. Згідно із запропонованим методом оцінювання стану адаптивності добувних підприємств обґрунтовано доцільність використання наступних груп показників: показники ринкової стійкості; показники збутової діяльності; показники ресурсної, фінансової та організаційно-управлінської складових.

У другому розділі **«Сучасний стан і середовище функціонування підприємств добувної промисловості»** досліджено особливості функціонування підприємств добувної промисловості, проведено діагностику факторів зовнішнього середовища діяльності підприємств добувної промисловості та запропоновано індикативний метод виявлення стану адаптивності підприємства.

Добувна промисловість займає вагому позицію в економічному потенціалі промисловості, як у національному, так і в регіональному аспектах. Індекс промислової продукції добувних підприємств Житомирської області характеризується тенденцією до зростання, однак наявні вагомі негативні тенденції більшості економічних показників. Індекс експорту продукції добувної промисловості значно знизився і у 2014 р. становив 93,6 %, порівняно з 126,16 % у 2007 р. та 120,89 % у 2012 р. Середньорічна чисельність найманих працівників скоротилась на 0,4 тис. осіб, порівняно з 2007 р., та на 1,1 тис. осіб порівняно з 2012 р. Значного зниження зазнали обсяги прямих іноземних інвестицій (16,2 млн дол. у 2014 р. проти 49,6 млн дол. у 2012 р.).

Починаючи з 2008 р., підприємства галузі характеризуються формуванням збитку, що значно зростає і складає 248,1 млн грн у 2014 р. проти 10,7 млн грн у

2012 р. Натомість питома вага збиткових підприємств дещо знизилась у 2014 р. та становила 48,7 % (65,0 % у 2012 р.). Зазначені тенденції засвідчують наявність вагомого деструктивного впливу факторів зовнішнього середовища, що вимагає формування дієвого механізму адаптації підприємств добувної промисловості до змін зовнішнього середовища.

Для забезпечення конкретизації дослідження сформовано вибірку з 9 підприємств, які у сукупності у 2014 р. забезпечують 24,3 % від загального обсягу реалізації продукції промисловості та 18,39 % працівників галузі. Використання аналітичного інструментарію оцінювання стану та тенденцій розвитку підприємств добувної промисловості надало можливість встановити, що лише три підприємства (ПАТ «Ушицький комбінат будівельних матеріалів», ПАТ «Коростишівський гранітний кар'єр» та ПрАТ «Пинязевий кар'єр») характеризуються позитивними оцінками за більшістю показників діагностики стану господарської діяльності добувних підприємств, у той час як інші три – кризовим становищем.

Встановлено, що на функціонування підприємств у цілому та на процеси адаптації зокрема впливають наступні ключові особливості галузі: високий рівень витратомісткості виробничо-комерційної діяльності, що призводить до формування негативних фінансових результатів; недостатність власних фінансових ресурсів; незадовільний майновий стан; низький рівень платоспроможного попиту; нестача якісної сировини.

Використання методики PEST+M-аналізу на основі експертного оцінювання надало можливість ідентифікувати ключові фактори зовнішнього середовища підприємств добувної промисловості. Виявлено, що вагомим негативним впливом на виробничо-комерційну діяльність добувних підприємств характеризуються економічні та соціальні фактори. Дослідження методичного забезпечення оцінювання нестабільності зовнішнього середовища надало можливість виявити складність врахування результатів PEST+M-аналізу в управлінні підприємствами добувної промисловості. З метою подолання зазначеного недоліку запропоновано використання перцептивного індикатора Р. Дункана для оцінювання нестабільності зовнішнього середовища та здійснено удосконалення зазначеної методики шляхом приведення окремих характеристик середовища до співвимірної шкали та визначення комплексного показника на основі існуючих параметрів (невизначеність, рухливість та складність середовища).

На основі оцінювання нестабільності зовнішнього середовища за допомогою удосконаленого перцептивного індикатора Р. Дункана встановлено, що зовнішнє середовище господарювання добувних підприємств Житомирської області є рухливим, невизначеним та таким, що містить значну кількість факторів впливу (табл. 1).

На основі запропонованого у розділі 1 індикативного методу оцінювання стану адаптивності підприємства, а також проведеного експертного опитування щодо вагомості груп показників встановлено, що індекс адаптивності як узагальнюючий показник спроможності підприємства до впровадження адаптаційних змін з метою забезпечення пристосування підприємства до умов зовнішнього середовища доцільно визначати за формулою:

$$I_a = 0,2 \times I_{pc} + 0,15 \times I_{зд} + 0,15 \times I_{рп} + 0,3 \times I_{фп} + 0,2 \times I_{оуп}$$

де I_a – індекс адаптивності; 0,15...0,3 – вагові коефіцієнти, встановлені експертним методом; I_{pc} – індекс показників ринкової стійкості; $I_{зд}$ – індекс показників збутової діяльності; $I_{рп}$ – індекс ресурсних показників; $I_{фп}$ – індекс фінансових показників; $I_{оуп}$ – індекс організаційно-управлінських показників.

Таблиця 1

Результати оцінювання рівня нестабільності зовнішнього середовища підприємств добувної промисловості Житомирської області за удосконаленою методикою Р. Дункана

Параметр	Фактори					Середня оцінка
	економічні	політичні	соціальні	технологічні	ринкові	
1. Невизначеність	8,6	9,0	6,8	5,0	7,6	7,4
2. Рухливість	8,0	7,7	6,0	5,7	8,0	7,1
3. Складність	7,7	8,0	7,0	5,0	6,8	6,9
4. Загальна нестабільність	8,1	8,2	6,6	5,2	7,5	7,1

Використання запропонованого підходу до оцінювання стану адаптивності на основі індикативного методу надало можливість з'ясувати, що високим рівнем адаптивності характеризуються ПАТ «Коростишівський кар'єр» та ПАТ «Ушицький комбінат будівельних матеріалів» (значення більше ніж 0,63), ПрАТ «Товкачівський ГЗК» та ПАТ «Коростишівський гранітний кар'єр» визначаються низьким рівнем адаптивності (значення менше ніж 0,37), решта підприємств – середнім рівнем можливостей до адаптації до умов нестабільного зовнішнього середовища (табл. 2).

Таблиця 2

Індекси адаптивності добувних підприємств у 2014 р.

Підприємство	Значення індексу
ПАТ «Лезниківський кар'єр»	0,40
ПрАТ «Пинязевицький кар'єр»	0,55
ПрАТ «Товкачівський ГЗК»	0,36
ПрАТ «ГНК «Граніт»	0,39
ПАТ «Коростенський кар'єр»	0,53
ПАТ «Коростишівський кар'єр»	0,79
ПАТ «Коростишівський гранітний кар'єр»	0,35
ПАТ «Малинський камендробильний завод»	0,48
ПАТ «Ушицький комбінат будівельних матеріалів»	0,69

Встановлено, що підприємства добувної промисловості мають недостатній рівень можливостей до впровадження адаптаційних змін у процесі функціонування, що потребує удосконалення механізму їх адаптації до зовнішнього середовища.

У третьому розділі «Удосконалення механізму адаптації підприємств добувної промисловості до зовнішнього середовища» запропоновано організаційно-методичне забезпечення механізму адаптації підприємств добувної

промисловості до зовнішнього середовища, обґрунтовано тип адаптації підприємств добувної промисловості, визначено напрями забезпечення цільового рівня адаптивності підприємств до зовнішнього середовища.

Виявлені негативні тенденції у діяльності підприємств добувної промисловості зумовили доцільність застосування інтегрованого підходу до управління діяльністю підприємства через механізм адаптації. З'ясовано, що реалізація механізму адаптації сприятиме підвищенню обґрунтованості управління діяльністю підприємства, надасть можливість її удосконалення за допомогою системи відповідних інструментів.

З'ясовано, що одним з важливих елементів механізму адаптації виступає система його забезпечення, яка містить такі складові: правову, інформаційно-аналітичну, кадрову, фінансову, організаційно-методичну (рис. 1). На підставі проведених досліджень конкретизовано склад та особливості системи забезпечення механізму адаптації підприємств добувної промисловості до умов зовнішнього середовища.

Визначена в результаті досліджень структура механізму адаптації, а також уточнення її елементів надали змогу ідентифікувати особливості реалізації механізму адаптації підприємств добувної промисловості. З'ясовано, що реалізація механізму адаптації є складним системним процесом, що передбачає визначену послідовність етапів, а саме: обґрунтування доцільності адаптації, визначення мети, завдань та цілей адаптації, формування системи забезпечення, оцінка нестабільності зовнішнього середовища та стану адаптивності підприємства, обґрунтування типу адаптації та інструментарію, визначення ресурсних обмежень, імплементація механізму, контроль за реалізацією та оцінка ефективності адаптаційних заходів.

Результатом реалізації механізму адаптації підприємств добувної промисловості виступає ідентифікація комплексу заходів, що забезпечать пристосування суб'єкта підприємницької діяльності до умов середовища. Основою для обґрунтування заходів виступає визначений тип адаптації.

Запропоновано використання матричного методу для обґрунтування типу адаптації підприємства у контексті реалізації механізму його адаптації. На підставі врахування того факту, що адаптація являє собою приведення внутрішнього середовища у відповідність до вимог зовнішнього, визначено, що обґрунтування типу адаптації доцільно здійснювати на основі оцінювання наступних детермінант: нестабільність середовища, стан адаптивності підприємства.

Оцінювання зовнішнього та внутрішнього середовищ передбачає реалізацію відповідного методичного інструментарію у складі механізму адаптації, а саме перцептивного індикатора Р. Дункана (за удосконаленою методикою) та індексу адаптивності підприємств. На основі узагальнення проведених розрахунків побудовано матрицю обґрунтування типу адаптації та забезпечено позиціонування на ній досліджуваних підприємств. Позиціонування підприємств на матриці надасть можливість суб'єктам адаптації (у першу чергу, вищому керівництву підприємства) прийняти управлінські рішення щодо впровадження заходів адаптації визначеного типу (рис. 2).

На основі отриманих аналітичних оцінок і визначеного стану нестабільності

середовища запропоновано для групи досліджуваних підприємств впровадження одного з трьох типів адаптації: активної, помірно активної, превентивної.

Активна адаптація передбачає широкий спектр засобів формування додаткових можливостей підприємства з метою підвищення рівня його конкурентоспроможності та стійкості функціонування. Активний тип адаптації рекомендований для ПАТ «Коростишівський кар'єр» та ПАТ «Ушицький комбінат будівельних матеріалів».

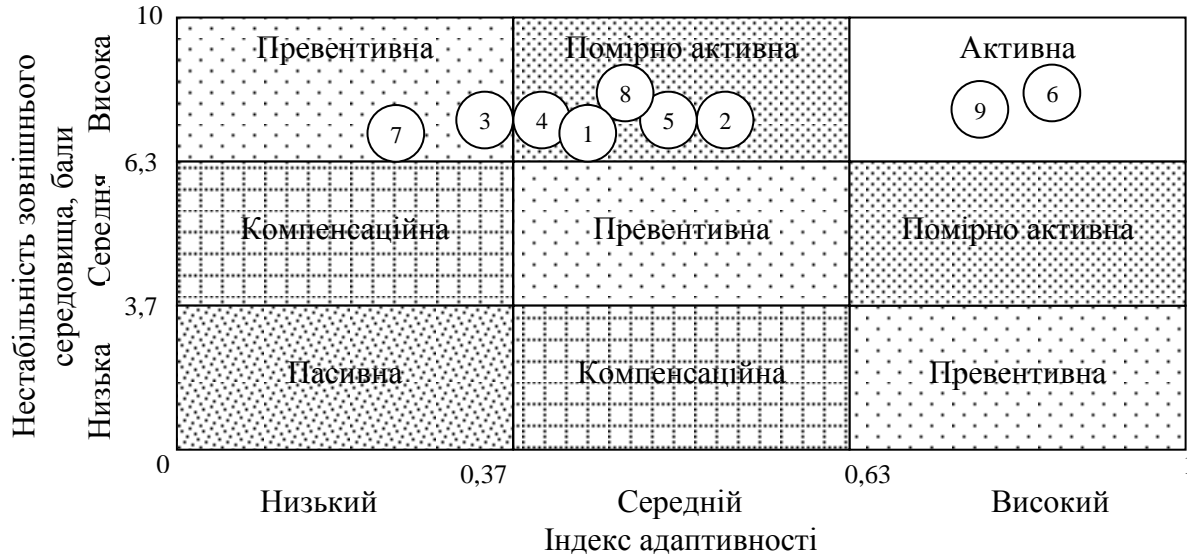

Рис. 2. Матриця вибору типу адаптації підприємств добувної промисловості

Умовні позначення підприємств: 1 – ПАТ «Лезниківський кар'єр», 2 – ПрАТ «Пинязевицький кар'єр», 3 – ПрАТ «Товкачівський ГЗК», 4 – ПрАТ «ТНК «Граніт», 5 – ПАТ «Коростенський кар'єр», 6 – ПАТ «Коростишівський кар'єр», 7 – ПАТ «Коростишівський гранітний кар'єр», 8 – ПАТ «Малинський каменедробильний завод», 9 – ПАТ «Ушицький комбінат будівельних матеріалів»

Переважній більшості підприємств рекомендована помірно активна адаптація. Помірно активний тип адаптації базується на використанні засобів активної адаптації, проте з меншим рівнем інтенсивності. Для ПАТ «Коростишівський гранітний кар'єр» та ПрАТ «Товкачівський ГЗК» доцільним є провадження превентивного типу адаптації. Превентивна адаптація спрямована на модифікацію процесів функціонування суб'єкта господарювання на основі прогностичних оцінок змін зовнішнього середовища та інтуїтивних міркувань топ-менеджерів. На основі визначених типів адаптації запропоновано набори інструментів і засобів у межах кожного типу адаптації.

У межах реалізації активного типу адаптації запропоновано використання таких засобів та інструментів: реінжиніринг бізнес-процесів; реструктуризація з виділенням нових напрямів діяльності та відповідних структурних підрозділів; диверсифікація діяльності, що, у свою чергу, може включати пошук інших цільових ринків; управління якістю та екологічна сертифікація продукції з метою підвищення рівня її конкурентоспроможності на зовнішніх ринках (у першу чергу, на європейському); забезпечення організаційної гнучкості та впровадження адаптивної культури на підприємстві; участь у договірних об'єднаннях підприємств (асоціаціях, кластерах).

Помірно активна адаптація передбачає використання розглянутого інструментарію, проте з залученням менших обсягів ресурсів. Важливим елементом інструментарію помірно активного типу адаптації є бенчмаркінг. Прикладними засобами реалізації превентивної адаптації виступають управління за слабкими сигналами, управління витратами, диверсифікація каналів розподілу продукції, забезпечення ресурсозбереження.

З'ясовано, що передумовою забезпечення ефективної реалізації механізму адаптації є підтримка належного рівня адаптивності. Для потреб обґрунтування заходів із забезпечення цільового рівня адаптивності на основі кореляційного аналізу визначено ключові фактори впливу на індекс адаптивності, силу їх впливу на процес адаптації підприємств добувної промисловості до умов середовища та щільність взаємозв'язку між виділеними факторами та значенням індексу адаптивності. Зазначене надало можливість ідентифікувати цільові показники впливу для підвищення рівня адаптивності підприємств, як передумови забезпечення їх ефективної адаптації.

Для потреб формування заходів з підвищення рівня адаптивності на добувних підприємствах запропоновано зв'язок між індексом адаптивності та окремими показниками досліджувати за допомогою діаграм розсіювання референтних значень індексу адаптивності та ідентифікованих факторів впливу. Враховуючи наявність прямої залежності між індексом адаптивності та визначеними факторами, для потреб обґрунтування заходів з підвищення рівня адаптивності запропоновано використання матричного та графічного методів із виділенням чотирьох пріоритетних напрямів подальших дій. Визначення заходів щодо забезпечення цільового рівня адаптивності на прикладі співвідношення показника темпів зростання чистого доходу та індексу адаптивності відображено на рис. 3.

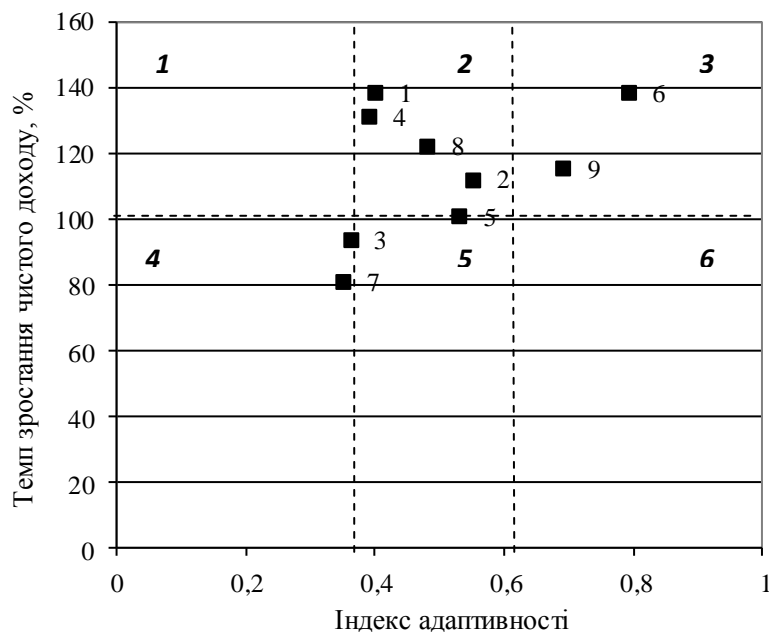

Рис. 3. Розміщення підприємств на матриці обґрунтування заходів з підвищення рівня адаптивності (залежно від темпу зростання чистого доходу)

Примітка: див. ум. позн. рис. 2

Для ПАТ «Коростишівський кар'єр» та ПАТ «Ушицький комбінат будівельних матеріалів», що знаходяться у квадранті 3, доцільною є підтримка існуючого стану. Для ПрАТ «Товкачівський ГЗК» та ПАТ «Коростишівський гранітний кар'єр» доцільним є вплив на формування чистого доходу з метою досягнення бажаної позиції у квадранті 2 або 3. Для інших підприємств, що знаходяться у квадранті 2, доцільним є подальший аналіз співвідношень з факторами впливу на формування адаптивності підприємств.

На підставі проведеного аналізу визначено заходи щодо забезпечення цільового стану адаптивності досліджуваних підприємств. Запропоновані заходи надають можливість підвищити значення індексу адаптивності підприємств добувної промисловості: ПАТ «Лезниківський кар'єр» – на 0,03; ПрАТ «Пинязевицький кар'єр» – на 0,04; ПрАТ «Товкачівський ГЗК» – на 0,03; ПрАТ «ТНК «Граніт» – на 0,04; ПАТ «Коростенський кар'єр» – на 0,07; ПАТ «Коростишівський гранітний кар'єр» – на 0,05; ПАТ «Малинський каменедробильний завод» – на 0,06. Реалізація запропонованих заходів забезпечить зростання прибутку (зниження збитку) підприємств: ПАТ «Лезниківський кар'єр» (зниження збитку) – на 4,2 %; ПрАТ «Пинязевицький кар'єр» – на 8,5 %; ПрАТ «Товкачівський ГЗК» (зниження збитку) – на 3,5 %; ПрАТ «ТНК «Граніт» (зниження збитку) – на 4,6 %; ПАТ «Коростенський кар'єр» – на 6,4 %; ПАТ «Коростишівський гранітний кар'єр» – на 10,3 %; ПАТ «Малинський каменедробильний завод» – на 7,3 %.

Практична реалізація розроблених пропозицій дозволить удосконалити управління діяльністю підприємств добувної промисловості через врахування впливу зовнішнього середовища, забезпечити їх стійкість та конкурентоспроможність.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано вирішення актуального наукового завдання вдосконалення механізму адаптації підприємств добувної промисловості до умов нестабільного зовнішнього середовища.

За результатами дослідження сформульовано наступні висновки теоретико-методичного змісту та практичного спрямування:

1. У результаті аналізу процесів адаптації та наукових підходів до її розуміння виявлено, що розвиток теорії адаптації об'єктивно обумовлений змінами факторів зовнішнього середовища, які виступають детермінантами та рушійними силами розвитку відносин взаємодії із зовнішнім середовищем. Дослідження термінологічного апарату надало можливість виявити неоднозначність трактування сутності поняття «адаптація підприємства» та на цій підставі уточнити його змістове наповнення. Запропоноване авторське визначення адаптації як процесу пристосування підприємства до зовнішніх нестабільних умов, що передбачає зміни у структурі підприємства, системі його загального та функціонального управління та забезпечує стійкість функціонування і розвитку соціально-економічної системи у довгостроковій перспективі. Запропоноване визначення надає можливість детального розуміння сутності та змісту процесу адаптації як об'єкта управлінської діяльності.

У результаті аналітичного дослідження наукових підходів до класифікації

ознак адаптації проведено їх систематизацію. Запропоновано додатково виділяти такі класифікаційні ознаки як: за характером дій суб'єктів адаптації; за основною цільовою спрямованістю. Систематизація видових проявів адаптації надасть можливість отримати комплексне уявлення про її сутнісний зміст і врахувати особливості виду адаптації при обґрунтуванні адаптаційних заходів.

2. Спираючись на результати узагальнення наукових джерел, встановлено, що під механізмом адаптації слід розуміти цілісну та комплексну систему принципів, функцій, засобів, методів, інструментів і моделей управління, що забезпечують і координують процеси взаємодії підприємства із зовнішнім нестабільним середовищем. З метою ідентифікації основних компонентів механізму адаптації проведено його структурування. Визначено, що в існуючих умовах господарювання доповнення потребують такі його складові як принципи (еволюційність, поєднання адміністративного та партисипативного підходів в управлінні, соціальна орієнтованість), функції (практично-дієва, оптимізаційна, стабілізаційна) та підходи (емерджентний, цільовий). Уточнення зазначених елементів механізму адаптації надало можливість реалізувати системний підхід до його формування і реалізації. На основі застосування процесного підходу з'ясовано, що існуючу структуру механізму адаптації доцільно доповнити елементами інформаційно-аналітичного та методичного інструментарію (оцінювання стану адаптивності підприємства, нестабільності середовища, обґрунтування типу адаптації). Дослідження основних елементів механізму надає можливість ідентифікувати напрями його удосконалення.

3. У результаті проведеного дослідження доведено, що реалізація механізму адаптації передбачає ідентифікацію та оцінювання факторів зовнішнього середовища. Визначено, що традиційні методики аналізу стану зовнішнього середовища мають спільні характеристики, а саме високий рівень суб'єктивізму та відсутність комплексного підходу до аналізу. Зазначене надало можливість обґрунтувати доцільність удосконалення існуючих методичних підходів до оцінювання стану зовнішнього середовища. Встановлено, що процес адаптації передбачає оцінювання внутрішнього середовища діяльності підприємства за напрями: оцінювання стану та тенденцій розвитку підприємства, оцінювання стану адаптивності. З метою оцінювання стану адаптивності підприємства запропоновано застосування індикативного методу, що базується на використанні показників, які характеризують основні сфери діяльності підприємства (показники ринкової стійкості, збутової діяльності, ресурсні, фінансові, організаційно-управлінські) та системи методів (нормалізації, експертного, бального та інтегрального) і надає можливість отримати комплексну характеристику внутрішнього середовища суб'єкта підприємницької діяльності як оцінку його здатності до впровадження перетворень з метою пристосування до умов зовнішнього середовища.

4. У результаті дослідження особливостей функціонування підприємств добувної промисловості за умов адаптації з'ясовано, що добувна галузь займає вагомий частку в економіці країни (10,8 % реалізованої промислової продукції, 11,3 % експорту, 13,5 % робочих місць). На підставі аналізу функціонування добувних підприємств Житомирської області виявлено, що більшість суб'єктів

підприємницької діяльності характеризуються кризовими тенденціями. Причинами такого становища є високий рівень витратомісткості діяльності, незбалансованість використання ресурсів, доцільність переорієнтації ринків збуту на європейський вектор, низький рівень врахування впливу зовнішнього середовища. Отримані результати свідчать про доцільність підвищення здатності досліджуваних підприємств до адаптації.

5. На підставі ідентифікації структури механізму адаптації, а також проведеного аналізу існуючих наукових підходів запропоновано розвинути методичні засади оцінювання нестабільності зовнішнього середовища через удосконалення перцептивного індикатора Р. Дункана шляхом застосування комплексного підходу та визначення інтегрального показника нестабільності середовища через зведення показників окремих характеристик середовища до єдиної співставної шкали з врахуванням проведеного групування факторів. Отримана оцінка нестабільності зовнішнього середовища підприємства є основою для розробки управлінських рішень у сфері його адаптації. На підставі використання запропонованих науково-методичних положень з'ясовано, що зовнішнє середовище добувних підприємств характеризується високим рівнем нестабільності та складності. Найвищим рівнем нестабільності характеризуються економічні (8,1 бала) та політичні (8,2 бала з 10) детермінанти. Отримана оцінка нестабільності середовища формує базис для реалізації механізму адаптації підприємств добувної промисловості.

6. У результаті застосування запропонованого індикативного методу з'ясовано, що високим рівнем адаптивності, відповідно до значення розрахованого індексу, характеризуються ПАТ «Коростишівський кар'єр» та ПАТ «Ушицький комбінат будівельних матеріалів» (значення більше ніж 0,63), ПрАТ «Товкачівський ГЗК» та ПАТ «Коростишівський гранітний кар'єр» визначаються низьким рівнем адаптивності (значення менше ніж 0,37), решта підприємств – середнім рівнем можливостей до адаптації до умов нестабільного зовнішнього середовища.

7. Узагальнення теоретичних основ теорії адаптації та вивчення існуючих підходів до визначення структурних елементів механізму адаптації надало можливість виділити напрями його удосконалення. З'ясовано, що одним з важливих елементів механізму адаптації виступає система його забезпечення, яка містить такі складові: правову, інформаційно-аналітичну, кадрову, фінансову, організаційно-методичну. На підставі проведених досліджень конкретизовано склад та особливості системи забезпечення механізму адаптації підприємств добувної промисловості до умов зовнішнього середовища.

8. У процесі причинно-наслідкового аналізу діяльності підприємств добувної промисловості визначено, що основою для ідентифікації заходів щодо адаптації суб'єкта підприємництва до умов зовнішнього середовища виступає її тип. Запропоновано матричний метод обґрунтування типу адаптації підприємства, що надає можливість врахувати як стан і характеристики зовнішнього середовища (показник нестабільності середовища), так і оцінку внутрішнього середовища підприємства (показник адаптивності). Використання зазначеного підходу сприятиме підвищенню рівня обґрунтованості та раціональності управлінських

рішень у визначеній сфері.

9. На основі проведених досліджень визначено порядок формування системи цільових показників забезпечення адаптивності, який передбачає використання діаграм розсіювання, графічного та матричного методів, що надає можливість визначити комплекс заходів управлінського впливу на визначені показники. Застосування зазначеного порядку надає можливість обґрунтувати доцільні заходи, що сприятимуть досягненню цільового стану адаптивності підприємства

10. За результатами проведеного дослідження визначено, що удосконалення механізму адаптації підприємств добувної промисловості надає можливість забезпечити високий рівень їх стратегічної стійкості на основі врахування впливу зовнішнього середовища на виробничо-комерційну діяльність. Вирішення поставлених у дисертаційній роботі завдань сприяло досягненню мети дослідження. Розроблені і обґрунтовані теоретико-методичні засади та науково-прикладні рекомендації щодо управління процесами адаптації доцільно рекомендувати для розгляду та використання керівному складу вітчизняних добувних підприємств.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях України

1. Орлова К. Є. Процеси реформування підприємства в ринкових умовах господарювання: порівняльний аспект / К. Є. Орлова // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 1. – С. 254–256. (0,38 друк. арк.).

2. Орлова К. Є. Визначення механізму адаптації підприємств до умов зовнішнього середовища / К. Є. Орлова // Інноваційна економіка. – 2011. – № 5. – С. 174–178. (0,42 друк. арк.).

3. Орлова К. Є. Аналіз та прогнозування розвитку добувної промисловості Житомирської області / К. Є. Орлова // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 4. – С. 130–136. (0,47 друк. арк.).

4. Орлова К. Є. Інформаційне забезпечення процесу адаптації підприємств до умов зовнішнього середовища / К. Є. Орлова // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2011. – № 4. – С. 99–104. (0,37 друк. арк.).

5. Орлова К. Є. Стан та перспективи розвитку підприємств добувної промисловості / К. Є. Орлова // Академічний огляд. – 2012. – № 1 (36). – С. 102–107. (0,4 друк. арк.).

6. Орлова К. Є. Дослідження сучасних тенденцій розвитку зовнішнього середовища підприємств добувної промисловості Житомирської області / К. Є. Орлова // Економічні науки : зб. наук. праць. Серія: Економіка та менеджмент. – 2012. – Вип. 9 (34), Ч. I. – С. 287–297. (0,51 друк. арк.).

7. Орлова К. Є. Оцінка стану та перспектив розвитку підприємств добувної промисловості Житомирської області / К. Є. Орлова // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. Спец. вип. економіка підприємства: теорія та практика. – К. : КНЕУ, 2012. – С. 376–385. (0,38 друк. арк.).

8. Орлова К. Є. Формування організаційно-економічного механізму адаптації промислових підприємств до зовнішнього середовища / К. Є. Орлова // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, аналізу і контролю. – 2015. – № 2. – С. 3–15. (0,53 друк. арк.).

9. Орлова К. Є. Обґрунтування напрямів забезпечення адаптивності промислових підприємств / К. Є. Орлова // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2015. – № 2 (51). – С. 87–96. (0,53 друк. арк.).

Статті в іноземних виданнях та у фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз

10. Орлова К. Є. Організаційно-економічні засади адаптації підприємств добувної промисловості до зовнішнього середовища [Електронний ресурс] / К. Є. Орлова // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – № 1. – С. 181–189. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13okedzs.pdf> [Наукометричні бази: ProQuest LLC (ULRICHSWEB Global Serials Directory), Index Copernicus International S.A., DOAJ, Google Scholar, BASE] (0,69 друк. арк.).

11. Danylko V. K. Methodological principles of adaptability condition assessment of extractive industry enterprises / V. K. Danylko, K. E. Orlova // Actual Problems of economics. – 2013. – № 9. – P. 96–101. [Наукометричні бази: SciVerse Scopus by Elsevier; Index Copernicus; EBSCOhost; Ulrich's Periodicals Directory] (0,38 друк. арк.). *[Особистий внесок автора – 0,23 друк. арк.: запропоновано науково-методичні положення оцінювання стану адаптивності промислових підприємств].*

12. Орлова Е. Е. Адаптация субъектов хозяйствования к внешней среде в условиях транзитивной экономики / Е. Е. Орлова // Проблемы экономики и менеджмента. – Ижевск, 2013. – № 8 (24). – С. 72–77. [Наукометрична база: РІНЦ] (0,34 друк. арк.).

13. Орлова Е. Е. Стратегическая модель адаптации промышленных предприятий к условиям внешней среды / Е. Е. Орлова // Экономический анализ: теория и практика. – М., 2014. – № 38 (389). – С. 12–21. [Наукометрична база: РІНЦ] (0,89 друк. арк.).

14. Орлова К. Є. Система забезпечення організаційно-економічного механізму адаптації добувних підприємств до умов зовнішнього середовища / К. Є. Орлова // Статистика України. – 2015. – № 3 (70). – С. 32–36. [Наукометрична база: РІНЦ] (0,55 друк. арк.).

Статті в інших наукових виданнях

15. Орлова К. Є. Взаємодія підприємства з зовнішнім середовищем як передумова досягнення стійкості функціонування / К. Є. Орлова // Менеджмент суб'єктів господарювання: проблеми та перспективи розвитку : кол. монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Г. М. Тарасюк. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – С. 165–179. (0,79 друк. арк.).

16. Орлова К. Є. Перспективи розвитку та взаємодії підприємств добувної

промисловості Житомирської області з зовнішнім середовищем / К. Є. Орлова // Теоретичні та прикладні аспекти підвищення конкурентоспроможності підприємств : кол. монографія. У 4 т. / за ред. О. А. Паршиної. – Дніпропетровськ : Герда, 2013. – Т. 3. – 365 с. (Розділ 3.25). – С. 241–247. (0,45 друк. арк.).

17. Орлова К. Є. Удосконалення методики аналізу зовнішнього середовища промислових підприємств / К. Є. Орлова // Молодий вчений. – 2015. – № 2. – С. 204–208. [Наукометричні бази: РІНЦ, ScholarGoogle, ОАЛ, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus] (0,56 друк. арк.).

Тези доповідей у матеріалах конференцій

18. Данилко В. К. Система забезпечення адаптації підприємств до умов зовнішнього середовища / В. К. Данилко, К. Є. Орлова // Трансформаційні процеси в економіці держави та регіонів : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. – Запоріжжя : Видавництво ЗНУ, 2011. – Том II. – С. 179–181. (0,07 друк. арк.) [*Особистий внесок автора – 0,03 друк. арк.: визначено склад та особливості системи забезпечення механізму адаптації підприємства*].

19. Орлова К. Є. Діагностика ймовірності банкрутства підприємств добувної промисловості Житомирщини / К. Є. Орлова // Економіка підприємства: теорія та практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – К. : КНЕУ, 2012. – С. 314–316. (0,12 друк. арк.).

20. Орлова К. Є. Оцінка нестабільності зовнішнього середовища підприємств добувної промисловості Житомирської області / К. Є. Орлова // Zprávy vědecké ideje – 2012 : materiály VIII vědecko-praktická konference. Díl. 5. Ekonomické vědy. – Praha : Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2012. – S. 79–82. (0,19 друк. арк.).

21. Орлова Е. Е. Организация взаимодействия промышленных предприятий с внешней средой как направление модернизации / Е. Е. Орлова // Современное состояние экономики России и экономический механизм инновационного развития : сборник научных трудов I Всероссийской науч.-практ. конф. с междунар. участием / под ред. д.э.н., проф., акад. РАЕН Г. А. Александрова. – Тверь : СФК-офис, 2012. – С. 391–396 (0,3 друк. арк.).

22. Orlova K. Adaptability condition assessment as the basis for management decisions / K. Orlova // Ефективні механізми інноваційно-технологічного розвитку сучасного суспільства : матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. – Житомир : Рута, 2013. – С. 104–106. (0,15 друк. арк.).

23. Орлова Е. Е. Адаптация добывающих предприятий к условиям внешней среды: прикладной аспект / Е. Е. Орлова // Устойчивое развитие экономики : состояние, проблемы, перспективы : сборник трудов VII междунар. науч.-практ. конф. – Пинск : ПолесГУ, 2013. – С. 239–242. (0,24 друк. арк.).

24. Орлова К. Є. Аналіз взаємодії підприємств добувної промисловості з зовнішнім середовищем / К. Є. Орлова // Теорія і практика забезпечення ефективного розвитку суб'єктів ринку : матеріали II Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2013. – С. 90–91. (0,09 друк. арк.).

25. Орлова К. Є. Напрями підвищення ефективності процесу адаптації

підприємств добувної промисловості до зовнішнього середовища / К. Є. Орлова // Формування ефективної моделі розвитку підприємств : тези I Міжнар. наук.-практ. конф. – Житомир : ЖДТУ, 2013. – С. 217–221. (0,24 друк. арк.)

26. Орлова К. Є. Стратегія адаптації промислових підприємств до умов зовнішнього середовища: динамічний аспект / К. Є. Орлова // Тези Всеукр. наук.-практ. on-line конф. аспір., молодих учен. та студ., присвяченої Дню науки. – Житомир : ЖДТУ, 2014. – Т. II. – С. 80–81. (0,19 друк. арк.).

27. Orlova K. E. External environment analysis role in the industrial enterprises' adaptation system / K. E. Orlova // Current Trends in Young Scientists' Researches : book of paper // All Ukrainian Scientific and Practical Conference. – Житомир : ЖДТУ, 2014. – С. 156–160. (0,21 друк. арк.)

28. Орлова К.Є. Система інформаційно-аналітичного забезпечення процесу адаптації добувних підприємств до умов зовнішнього середовища / К. Є. Орлова // Особливості формування ефективної інновативно-інвестиційної моделі розвитку підприємства в сучасних умовах господарювання : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. – Житомир : ЖДТУ, 2014. – С. 218–221. (0,21 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Орлова К. Є. Механізм адаптації підприємств добувної промисловості до зовнішнього середовища. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» МОН України, м. Київ, 2016.

Дисертацію присвячено вирішенню наукового завдання, що полягає в розвитку методичних положень і прикладних засад удосконалення механізму адаптації добувних підприємств до зовнішнього середовища.

У дисертації визначено сутність та роль адаптації у виробничо-комерційній діяльності підприємства. Проведено структурування механізму адаптації підприємства до зовнішнього середовища. Уточнено принципи, функції та підходи до реалізації механізму адаптації підприємства. Проаналізовано методичні підходи до оцінювання зовнішнього і внутрішнього середовищ у процесі адаптації. Запропоновано індикативний метод оцінювання стану адаптивності підприємства.

Досліджено особливості функціонування підприємств добувної промисловості. Проведено діагностику факторів зовнішнього середовища діяльності підприємств добувної промисловості. Реалізовано індикативний метод оцінювання стану адаптивності підприємств добувної промисловості.

Ідентифіковано систему забезпечення механізму адаптації добувних підприємств. Запропоновано методичний підхід до обґрунтування типу адаптації. Обґрунтовано заходи з підвищення рівня адаптивності підприємств добувної промисловості.

Ключові слова: адаптація підприємства, механізм адаптації, зовнішнє середовище, нестабільність середовища, адаптивність підприємства, тип адаптації, добувна промисловість.

АННОТАЦИЯ

Орлова Е. Е. Механизм адаптации предприятий добывающей промышленности к внешней среде. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» МОН Украины, г. Киев, 2016.

В диссертационной работе сформулирована, исследована и решена научная задача, которая заключается в развитии методических положений и прикладных аспектов усовершенствования механизма адаптации добывающих предприятий к внешней среде.

В диссертационной работе обобщены ключевые принципы теории адаптации, исследованы генезис и роль адаптации в производственно-коммерческой деятельности предприятия. На основании исторического анализа выяснено, что развитие теории адаптации обусловлено влиянием детерминант внешней среды. Определена сущность адаптации в системе экономических отношений. Проведена классификация видовых проявлений адаптации. Предложено существующие классификационные признаки дополнить следующими: по характеру действий субъектов принятия решений (рефлексивная и рефлекторная адаптация), по основной целевой направленности (интенционная и сопутствующая). Для решения задачи усовершенствования механизма адаптации определены и исследованы основные его структурные элементы, которые включают: объект, предмет, субъектов, цель, задачи, принципы, требования, методы, инструменты, модели управления. Выяснено, что уточнения требуют такие составляющие механизма, как принципы, функции, подходы. Установлено, что причиной развития теории адаптации выступает действие движущих сил, которыми являются факторы внешней среды функционирования предприятия. Определены сущность и структура внешней среды деятельности предприятия. Проанализированы методические подходы к выявлению движущих сил в адаптационных процессах функционирования предприятия и к оцениванию внутренней среды предприятия. Предложен методический подход к оцениванию состояния адаптивности предприятия на основе индикативного метода, который основан на использовании единичных, групповых показателей (по пяти группам: показатели рыночной стойкости, сбытовой деятельности, ресурсные, финансовые, организационные), а также расчете комплексного индекса адаптивности.

Исследованы особенности функционирования предприятий добывающей промышленности. Выяснено, что значительная часть предприятий характеризуется негативными тенденциями формирования убытка вследствие отсутствия механизма взаимодействия с внешней средой. Проведена диагностика факторов внешней среды деятельности предприятий добывающей промышленности на основании методики PEST+M-анализа, которая дала возможность выяснить, что значительное влияние на деятельность добывающих предприятий оказывают экономические и политические факторы. Осуществлена оценка уровня нестабильности внешней среды на основании усовершенствованного индикатора Р. Дункана, которая предполагает

комплексный подход к оцениванию с учетом характеристик неопределенности, подвижности, сложности. Реализован индикативный метод выявления состояния адаптивности добывающих предприятий.

Идентифицирована система обеспечения механизма адаптации, структурно состоящая из следующих элементов: кадровое, финансовое, информационно-аналитическое, правовое, организационно-методическое. Выяснено, что движущие силы адаптации по-разному влияют на разные предприятия, что обусловлено объективно существующими особенностями деятельности отдельных субъектов предпринимательской деятельности. Разработан методический подход к обоснованию типа адаптации, основанный на показателях нестабильности среды и состояния адаптивности предприятия. Предложены основы обеспечения надлежащего уровня адаптивности предприятий, которые базируются на использовании метода корреляционного анализа с целью выявления тесноты связи между единичными показателями и комплексным индексом адаптивности. Для обоснования приоритетных действий по обеспечению целевого уровня адаптивности предложены графический и матричный методы исследования на основании построенных диаграмм рассеивания. Предложены мероприятия по повышению уровня адаптивности для исследуемых предприятий.

Использование полученных научно-практических результатов как теоретико-методической базы в процессе управления производственно-коммерческой деятельностью добывающих предприятий будет способствовать повышению уровня их конкурентоспособности и устойчивости функционирования.

Ключевые слова: адаптация предприятия, механизм адаптации, внешняя среда, нестабильность среды, адаптивность предприятия, тип адаптации, добывающая промышленность.

ABSTRACT

Orlova K. E. Mechanism of extractive industry enterprises' adaptation to the external environment. – Manuscript.

Thesis for the scientific degree of candidate of economic sciences on specialty 08.00.04 – economics and management of enterprises (by the types of economic activity). – National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2016.

The thesis is devoted to the solving of the scientific task, which consists in a development of methodical concepts and applied aspects of the improvement of the extractive enterprises' mechanism of adaptation to the external environment.

In the thesis the essence and role of adaptation in industrial and commercial activity of the enterprise have been defined. The structuring of the enterprise's adaptation mechanism to the external environment has been conducted. The principles, functions and approaches to the implementation of the enterprise' adaptation mechanism have been specified. The methodological approaches to the assessment of external and internal environments in the process of adaptation have been analyzed. The indicative method of evaluation of enterprises' adaptability condition has been proposed.

The features of the extractive industry enterprises functioning have been considered.

The diagnostics of extractive industry enterprises' external environment factors has been conducted. The indicative method of evaluation of extractive industry enterprises' adaptability condition has been implemented.

The ensuring system of the extractive industry enterprises' adaptation mechanism has been identified. The methodical approach to the adaptation type substantiation has been proposed. The measures to enhance adaptability of the extractive industry enterprises have been grounded.

Keywords: enterprise's adaptation, mechanism of adaptation, external environment, instability of environment, adaptability of enterprise, type of adaptation, extractive industry.